

Heimans en Thijsse

Nieuwsbrief

Mededelingenblad van de Heimans en Thijsse Stichting

nummer 30

juni 2006

Ten geleide

Als kind van mijn ouderlijk huis naar school lopend, doorkruiste ik eerst een stuk hei, vervolgens een beekdal met bloemrijke graslanden en tenslotte nog een eiken-berkenbos. Wilde planten en dieren maakten deel uit van mijn directe leefomgeving. Tegenwoordig is zo iets voor de meeste Nederlanders niet meer aan de orde. Natuur ligt nu in reservaten. Daarbuiten bevindt zich het domein van de mens en daarin is door steeds intensievere vormen van landgebruik vrijwel geen plaats meer voor natuur. In ruimtelijke zin raken natuur en cultuur steeds sterker van elkaar gescheiden.

Dat heeft gevolgen voor de beleving van de natuur. Meer en meer Nederlanders komen nauwelijks meer in contact met wilde planten en dieren. Zeker, veel Nederlanders trekken er in het weekend op uit om in natuurreservaten te wandelen, fietsen of anderszins te recreëren, maar voor een groot deel van de bevolking ligt natuur ver buiten de belevings sfeer. Onderzoek dat enige tijd geleden door Alterra werd uitgevoerd, laat zien dat nog maar een op de drie jongeren tenminste éénmaal per jaar in natuurterreinen komt. Dat is een zorgwekkende situatie. Echte betrokkenheid bij de natuur komt voort uit direct contact en wanneer de natuur uit de leefomgeving verdwijnt, is de kans groot dat het maatschappelijk draagvlak voor natuurbehoud afneemt.

Dit brengt ons bij de uitreiking van de Heimans en Thijsse Prijs 2006. Deze zal worden toegekend aan de Stichting Oase te Beuningen. Het werk van deze stichting is van grote betekenis voor het stimuleren van die betrokkenheid bij de natuur. Door zich in te zetten voor meer natuurrijke tuinen, parken en plantsoenen, onder meer door de uitgave van het blad Oase, brengt de Stichting de natuur weer dichterbij huis en dichterbij de directe ervaring. De Stichting is om die reden een waardige kandidaat voor de Heimans en Thijsse Prijs 2006.

De uitreiking van de Bronzen Spreeuw en bijbehorende oorkonde zal plaatsvinden tijdens de Heimans en Thijsse Dag op zaterdag 23 september 2006 in Beuningen. Het programma omvat onder meer een bezoek aan enkele heemtuinen, toespraken en een bijzonder muzikaal onderdeel. Bij dit nummer is een nadere aankondiging met opgaveformulier gevoegd. De donateurs zijn van harte welkom op deze bijzondere dag!

Matthijs Schouten, voorzitter

Nieuwe schenkingen **De koffer van Jan Joost**

Het lijkt wel de titel van een sprookje, en dat is het ook. Sprookjes eindigen veelal met een 'happy end', maar dit sprookje eindigt droevig. Het gaat om de nalatenschap van de begaafde, veelbelovende bioloog Jan Joost ter Pelkwijk die in 1942 op 27-jarige leeftijd in het voormalige Nederlands-Indië sneuvelde.

Deze bijdrage gaat over de schat die Jan Joost ons heeft nagelaten in de vorm van vele verslagen, dagboeken, tekeningen, brieven en foto's. Voor oudere biologen en NJN-ers was hij een begrip met de klinkende naam 'Pelk'; voor de naoorlogse generatie natuurliefhebbers op z'n hoogst een weinig zeggende naam die men zo hier en daar in de literatuur tegenkomt. Zijn tekeningen van bittervoorns bij een zwanenmossel zijn daarin vaak afgebeeld.

Documentatie van

- natuurbeleving
- natuurstudie
- natuurbehoud
- natuureducatie

Jan Joost ter Pelkwijk in 1939

De betekenis van Jan Joost ter Pelkwijk voor de biologie in de eerste helft van de 20e eeuw is in 1948 op overtuigende wijze beschreven door zijn leermeester Niko Tinbergen in het voorwoord van het ontroerende gedenkboek 'Deze mooie wereld'.

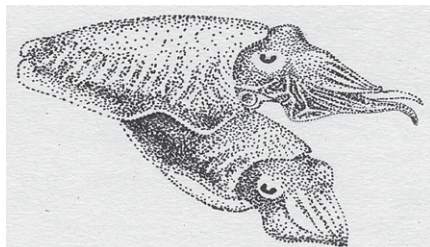
Maar hoe zit het met die koffer? Jan Joost heeft in zijn korte leven een onwaarschijnlijke hoeveelheid documenten gecreëerd. Documenten die getuigen van zijn intense liefde voor de natuur, zijn onuitputtelijke energie en zijn buitengewoon kunstzinnige geest. Zijn geschriften, tekeningen, foto's, films en sculpturen vormen een doorlopende reeks uitingen van zijn gaven, beginnend bij zijn schooltijd in Den Haag en eindigend kort voor zijn dood in Indië.

Als je de inhoud van de koffer door je handen laat gaan, is het nauwelijks voor te stellen dat één man dit in zo'n korte tijd allemaal heeft geschapen. Avontuurlijke excursies naar het vogeleiland De Beer, primitieve trektochten door de Balkan, een boottocht naar Groenland, reizen door Amerika en Indië, veel tekenen en beeldhouwen: Jan Joost heeft zonder twijfel van het leven genoten.

We mogen van geluk spreken dat zijn ouders als erbetoon aan hun dierbare zoon een zeer volledige verzameling hebben aangelegd van al zijn schepingen en van de vele blijken van waardering van anderen voor Jan Joost. Deze documenten zijn vanaf 1945 door de familie Ter Pelkwijk altijd als een schat bewaard in een bruinleren koffer, waarop de simpele letters TP prijken. Die koffer herbergt het sprookje van Jan Joost.

Na het overlijden in 2003 van Lies Gorter - ter Pelkwijk, de zuster van Jan Joost, bleek zij de dierbare herinneringen aan haar broer vermaakt te hebben aan de Heimans en Thijssse Stichting. Eind 2003 kon onze stichting de koffer ophalen in Beetsterzwaag bij mevrouw D. ter Pelkwijk, schoonzuster van Jan Joost, die de bestemming van dit erfstuk op zich had genomen.

Eind 2005 hebben wij de schatkist geopend. In

Parende inktvissen, tekening Jan Joost ter Pelkwijk

een roes van herkenning, bewondering en ontroering zijn honderden documenten door onze handen gegaan. De schat in de koffer was groter dan wij vermoedden; zij was zo groot en veelzijdig dat het moeite kostte om er enige orde in te scheppen. Het resultaat van deze enigszins chronologische ordening volgt hieronder. De oude mappen, enveloppen en bundels zijn nu opgeborgen in vijf archiefdozen.

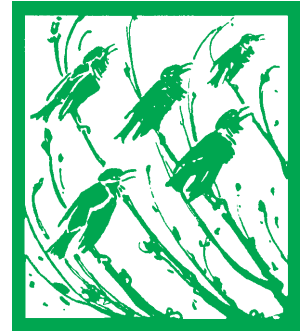
Verzameling Jan Joost ter Pelkwijk (1914-1942)

- 1. Officiële en waardevolle papieren**, alsmede ruim 60 brieven van Jan Joost ter Pelkwijk.
- 2. Brieven van en aan Jan Joost ter Pelkwijk** en foto's teruggekomen uit Nederlands Oost-Indië. Getypte brieven over een geologische excursie naar Joegoslavië. Brieven van en aan vrienden in de USA met het rapport '*Fish families as cooperative units*' (11 pp.).
- 3. Album met foto's en tekeningen**, vooral van vogels en zeebeesten.
- 4. Natuurdagboeken 1928-1935**. Zeven schoolcahiers en aantekenboekjes met waarnemingen uit vele delen van Nederland, Groenland (1933) en Majorca, Denemarken, Zweden, Noorwegen en Frankrijk (1934-1935).
- 5. Groenland 1933**. Aantekeningen ter voorbereiding van de reis. Het verslag getiteld: '*Dagboek van mijn reis naar Denemarken, Groenland en IJsland in augustus en september 1933 samen met F.P.J. Kooijmans*'.
- 6. Pestvogel**. Gestencilde kranten met spotprenten van Jan Joost gemaakt op de NJN-congressen van 1936 en 1937.
- 7. Practicumtekeningen botanie, zoölogie en paleontologie** gemaakt tijdens de studie biologie in Leiden 1933-1939.
- 8. Scripties over botanie en slangen van Suriname**. Rapporten over palingtrek en over visserijmethoden in de USA en in Nederlands-Indië. Aantekeningen

Aldo Vouë, Frans Beekman & Jacques de Smidt (v.l.n.r.) in onze bibliotheek bezig met de inventarisatie van de inhoud van de koffer van Jan Joost.

Ets ter nagedachtenis aan Jan Joost ter Pelkwijk door de beeldend kunstenaar Dirk van Gelder, zijn tekenleraar.

en oude kaarten van Texel, vooral over de Slufter en Zuid-Texel.

9. Overdrukken van 20 artikelen uit 1935-1941 door J.J. ter Pelkwijk in diverse tijdschriften. Artikelen van N. en L. Tinbergen, G.F. Makkink. Manuscripten over de molluskenfauna van Texel, idem van Terschelling. Reisverslag Herzegowina.

10. Fotoalbums over reizen door de USA, Nederlands-Indië 1940-1941.

11. Condoleancebrieven, en dankbrieven naar aanleiding van 'Deze mooie wereld' (1948). Recensies van dit boek.

12. Overdrukken van 67 artikelen van Jan Joost ter Pelkwijk uit diverse tijdschriften en dagbladen (1935-1941) in een band met opschrift 'Pelk. Opstellen en tekeningen' (voor een deel dezelfde als onder nr. 9). Wetenschappelijke artikelen in: *Zeitschrift für Tierpsychologie* en *Zoölogische Mededelingen*. Artikelen voor een breder publiek in *De Levende Natuur*, *De Wandelaar*, *Amoeba*, Amerikaanse vogeltijdschriften en diverse dagbladen.

13. Twee maskers in gips van de eskimo Karale (1934) en een zelfportret (1940?) in twee houten kistjes.

14. Boeken: zes veldgidsen van planten en vogels in de USA. De autobiografie van Margaret Morse Nice 'Research is a passion with me' (Toronto 1979) met een hoofdstuk 'Jan Joost ter Pelkwijk, naturalist'.

15. Negatieven en losse foto's in 60 kleine enveloppen betreffende Nederlands-Indië, USA, Italië, Zwitserland, Filipijnen en Nederland.

N.B. De films die Jan Joost met anderen maakte (Groenland, Zeehonden, Vaarkamp NJN, Inlagen Schouwen) bevinden zich niet in deze verzameling. Er zijn tekeningen van Ter Pelkwijk in het foto- en tekeningenarchief van Niko Tinbergen terecht gekomen (Nationaal Archief, Den Haag). Verder bevinden zich kunstwerken van Jan Joost ter Pelkwijk in het NIOZ-gebouw op Texel.

Met behulp van bovenstaande inventarisnummers is het goed mogelijk een biografie met

volledige lijst van publicaties van Jan Joost ter Pelkwijk samen te stellen. Voor een student biologie zit er een mooie scriptie in. De veldbiologie in Nederland en de academische biologie in Leiden in de jaren dertig van de 20ste eeuw, zoals beleefd door een begaafde jongeman uit Den Haag, kunnen met behulp van deze documenten goed bestudeerd worden. Het is een mooie taak deze verzameling verder te ontsluiten.

Frans Beekman en Aldo Voûte

Gastenboeken 'Schellingerland'

Ons zijn de zes gastenboeken van het Biologisch Station 'Schellingerland' ten deel gevallen. Zij bevatten korte en vaak ook langere beschrijvingen van het onderzoek dat door duizenden onderzoekers, amateurs en vakmensen vanuit dit roeruchte station tussen 1950 en 1994 is uitgevoerd. Het Station was opgezet door de Stichting Wetenschappelijk Duinonderzoek, van welke stichting het archief vorig jaar in ons bezit kwam. Later werd het onderdeel van het RIVON, dat overging in het RIN en kort voor de sluiting van het station in het IBN.

'Schellingerland' heeft een belangrijke rol gespeeld bij de uitvoering van veldbiologisch duinonderzoek en vooral bij het universitaire onderwijs. Velen hebben op het station onderzoek verricht of er onderwijs genoten. De gastenboeken geven van deze periode een boeiend en vaak roerend verslag, dat is verlucht met tientallen tekeningen en aquarellen, waaronder enkele van H.J. Slijper. De boeken waren nog bij George J.M. Visser, van 1974 tot het bittere einde beheerder en custos van het station, die ze eind april tijdens een roerend weezien plechtig aan de Stichting heeft overhandigd. Deze schatkamer is inmiddels toegevoegd aan het archief.

Eddy van der Maarel

Documentatie van

- natuurbeleving
- natuurstudie
- natuurbehoud
- natuureducatie

Wie Was.....? nr. 11 Jan P. Strijbos

Voor de in 1891 geboren Jan Pieter Strijbos was het leven een groot avontuur. Hij verdiende zijn brood met het werk dat hij het liefste deed: rondzwerven in de vrije natuur en daarover publiceren. Hij beschikte niet alleen over een vlotte pen maar was ook een vaardig fotograaf en filmer.

Net als Jac. P. Thijsse, die hij persoonlijk kende en enorm bewonderde, begon hij al met zwerven zodra hij kon lopen. Zijn actieradius beperkte zich aanvankelijk tot de wijde omgeving van zijn geboortestad Haarlem, maar breidde zich al gauw uit tot de rest van Nederland en daarbuiten. Tot op hoge leeftijd maakte Jan P. reizen naar verre, vreemde landen op zoek naar onbekende landschappen, planten en dieren (vooral vogels). Luxe en comfort waren aan hem niet besteed, hij kampeerde het liefst in de vrije natuur, in een zelfgemaakte tent bij het licht van glimwormpjes.

In 1924 begon hij met het schrijven van stukjes voor *De Telegraaf*. Het ging hem zo gemakkelijk af dat hij deze natuurrubriek ruim veertig jaar lang volhield. Bekendheid kreeg hij ook met *Hoe heet die vogel?*, een album in twee delen met losse, gekleurde plaatjes uitgegeven door de Zaanse banketen koekfabriek Van Delft, en door boeken als *De vogels rondom ons huis* en *De blauwe reiger*. In 1939 haalde Strijbos de pers met het bericht dat hij in Spitsbergen als vermist werd opgegeven. Zijn kano was op een afgelegen plek weggespoeld. Dankzij zijn doorzettingsvermogen wist Strijbos te overleven. Na een barre tocht van vier dagen zonder eten slaagde hij er in de bewoonde wereld te bereiken. Het was een avontuur waar hij later met smaak over kon vertellen.

Behalve van planten en dieren hield Strijbos veel van mensen. Hij had een grote schare vrienden en onderhield met iedereen nauwe contacten. Zijn huis stond altijd open voor gasten en er vond over en weer een drukke correspondentie plaats. De vriendschappen met onder anderen Niko Tinbergen, Jan Verwey, Bert Garthoffen Rinke Tolman beschreef Strijbos in 1976 uitvoerig in zijn autobiografische boek *Vogelvrij, mensen en tijden die ik gekend heb*. Een deel van zijn correspondentie is

aanwezig in het archief van de Heimans en Thijsse Stichting.

Strijbos werd tijdens zijn lange leven vaak gefêteerd en hij ontving tal van eerbewijzen, zoals de Gouden Lepelaar van Vogelbescherming, de Heimans en Thijsse Prijs en de ANWB-Edo Bergsmaprijs. Hij stierf, 92 jaar oud, op 10 mei 1983.

Marga Coesèl

Bronnen: o.a. K.H. Voous (1995), *In de ban van vogels*, p. 471 - 473. Scheffers, Utrecht.

Op de oproep in de vorige Nieuwsbrief kwamen zoveel leuke reacties dat besloten is om met de rubriek voort te gaan!

Jan Stekel

In de vorige Nieuwsbrief werd de biografie van Niko Tinbergen uitvoerig en lovend besproken. Daarin stond ook het kinderboek *Klieuw* vermeld. Niko schreef nog een tweede boekje voor iets oudere kinderen, namelijk *The Tale of John Stickle*, dat in 1954 door uitgeverij Methuen & Co. in Londen werd uitgegeven. Dit boekje is extreem zeldzaam: laatst kwam het voor 3000 Euro op internet voorbij.

Bij zijn afscheid als directeur van de Organisatie ter Verbetering van de Binnenvisserij (OVV) heeft de bioloog drs. Lex Raat het boekje, in een Nederlandse vertaling van ir. Jappe Beekman, aan de aanwezigen uitgedeeld. De Heimans & Thijsse Stichting ontving voor de bibliotheek ook een exemplaar.

Jan Stekel vertelt het verhaal van de levenscyclus van de driedoornige stekelbaars en is verlucht met kostelijke tekeningen van Tinbergen zelf. Het boekje is net als *Klieuw* ontstaan uit de brieven die Niko in de oorlogsjaren vanuit het gijzelaarskamp St. Michielsgestel aan zijn kinderen schreef.

Het boekje van 48 bladzijden, uitgegeven door de OVV, verscheen op 15 september 2005 in een beperkte oplage van 350 exemplaren.

Frans Beekman

De Heimans en Thijsse Stichting beheert een bibliotheek en een archief met materiaal betreffende de ontwikkeling in het denken over en het omgaan met de natuur.

Activiteiten op deze terreinen worden bevorderd door o.m. het toekennen van de Heimans en Thijsse Prijs.

Men kan donateur van de Stichting worden door EUR 15,- (instellingen minimaal EUR 45,-) over te maken op postgiro 3831069 t.n.v.

Heimans en Thijsse Stichting, Amsterdam, onder vermelding van 'donatie'. Men ontvangt dan de Nieuwsbrief en uitnodigingen voor manifestaties.

Postadres

Postbus 20123
1000 HC Amsterdam

Website

www.heimansenthijssestichting.nl

Secretariaat, Bibliotheek en Archief

Hugo de Vries-Centrum
Plantage Middenlaan 2c
1018 DD Amsterdam
tel. 020 5300297
Bibliotheek en archief zijn toegankelijk op dinsdag en vrijdag van 10.00 - 16.30 en op afspraak.

Dagelijks Bestuur

M.G. Schouten, voorzitter
tel. 030 2369258
mg.schouten@worldonline.nl
P.J. Roos, secretaris
tel. 020 4963098
rooskra@xs4all.nl
H. Bunte, penningmeester
tel. 020 6228115
h.bunte@ivn.nl
A.L. Spaans, secr. Heimans en Thijsse Steunfonds
tel. 026 4423748
a.l.spaans@planet.nl
J.T.deSmidt, Commissie voor de Collecties
tel. 020 6235114
jt.de.smidt@hetnet.nl
P.J. Schroevers, Commissie Activiteiten en Prijzen
tel. 030 2310312
p.schroevers@zonnet.nl
E. van der Maarel
tel. 0561 430760
eddy.arteco@planet.nl

Bibliotheek

R. van Hees
tel. 020 6228115
heimans-en-thijsse-st@planet.nl

Eindredactie Nieuwsbrief

E. van der Maarel
tel. 0561 430760
eddy.arteco@planet.nl

Heimans en Thijsse Dag 2006 op 23 september a.s. met uitreiking van de Heimans en Thijsse Prijs
Donateurs worden opgewekt zich aan te melden voor deze bijzondere dag door middel van het in dit nummer bijgevoegde opgaveformulier!

Heimans en Thijsse

Stichting